

*The basic characteristics of professional self-determination are considered(examined), the psychological conditions of acceptance by the students of the decision concerning professional self-determination are defined(determined), the analysis пилотажного of research of readiness of the students to construction of own strategy of life and skill is given to accept the responsible(crucial) decisions.*

**Key words:** *professional self-determination, strategy of life, acceptance of the decisions.*

**Т.А. Прокопович**

### **ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕЖІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ**

*У статті проаналізовано специфіку впливу емоційної стабільності на соціально адаптованість особистості в період зрілої юності. Виявлений взаємозв'язок емоційної стабільності і соціальної адаптованості трансформований у контекст творчої реалізації особистості у художній діяльності.*

**Ключові слова:** *емоційна стійкість, емоційна стабільність, соціальна адаптованість, художня діяльність, творча реалізація.*

Протягом останніх десятиліть особливо інтенсивно відбуваються соціальні зміни, які характеризуються високим рівнем непередбачуваності, в зв'язку з чим роль адаптаційних процесів у психіці людини значно підвищується, оскільки людина часто стикається з новими для неї ситуаціями і обставинами. Відбувається адаптація людини до умов соціуму, до його норм та елементів культури, які формувались на різних етапах і рівнях життєдіяльності суспільства. Завдяки власній активності особистість перетворює ці елементи у власні цінності, певні установки та орієнтації. Остання соціально-економічна криза показала, що сучасній людині, потрібно бути психологічно готовою до непередбачуваних для неї ситуацій і обставин, це, певною мірою, стимулювало б розвиток творчих пошуків, ділову ініціативність і самостійність, проте обмежило б можливості людини як у матеріальному, так і духовному та культурному житті. Формування нових економічних відносин та зміни суспільної свідомості вплинули на психіку і мораль людських взаємин, на формування нових ціннісних орієнтацій, які визначаються здебільшого у споживчому характері, що в свою чергу накладає відбиток на стиль, культуру і спосіб життя особистості, вміння її адаптуватися.

Постійна зміна соціально-економічних та політичних сфер сучасного життя вимагає від людини максимум динамічності, активності та конкурентоспроможності та висуває до особистості такі вимоги, як практично-логічне мислення, компетентність, цілеспрямованість, наполегливість. У суспільстві спостерігається протиріччя між витісненням, блокуванням емоцій і емоційних переживань, віднесення їх в ранг соціально не потрібних, часто шкідливих та між природними психічними властивостями людини. Люди з розвиненими творчими здібностями мають більш чутливий емоційний світ і широкую палітру емоційних переживань, в них відбувається накопичення емоційної енергії. Подібна невідповідність

зотребуваності в суспільстві, відсутність виходу такої енергії призводить до виникнення деструктивної поведінки, емоційних зривів, нервово-психічних розладів, соціальних страхів тощо.

Дослідження, спрямовані на вивчення проблеми адаптованості й соціальної дезадаптації особистості висвітлено в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних психологів. Відповідність концептуальних підходів стосовно ролі творчості та мистецтва в процесі становлення особистості, контекст дослідження проблематики емоційної стабільності творчих особистостей ретельно представлений у багатьох роботах.

**Актуальність** теми даного дослідження зумовлена необхідністю аналізу психологічних меж емоційної стійкості художньо-обдарованої молоді і впливу емоційної стабільності на уміння адаптуватися до оточуючого соціуму. Тому **метою** даного дослідження є теоретичний аналіз та обґрунтування проблеми соціальної адаптованості особистості в період зрілої юності.

Соціальна адаптація особливо бурхливо відбувається, в основному період зрілої юності, тому ми орієнтуємось переважно на молодь віком до 22–23 років, тобто студентів вищих навчальних закладів. Слід зважати і те, що на емоційну стабільність та соціальну адаптованість впливають, з одного боку – загальні психологічні особливості юнацького віку, а з іншого – істотну роль відіграють специфічність нахилів особистості, обрана професія та можливості працевлаштування, а також умови життя і діяльності у вищому навчальному закладі. Дослідження, присвячені вивченню особистості студента [2; 5; 8; 10; 15], переважно акцентують увагу на суперечливість внутрішнього світу і складність усвідомлення своєї самобутності в період зрілої юності, де відбувається формування яскравої висококультурної індивідуальності та ідентичності особистості, яку загалом можна вважати аналогом самовизначення і, як наслідок, адаптованості особистості. Особливо актуальними зазначені аспекти виступають в межах дослідження феномену соціальної адаптованості у художньо-обдарованої молоді, так як на рівень особистісної зрілості, гармонійності та загальний розвиток художньої культури особистості не можуть не впливати її культурні запити та художні уподобання, які зумовлюються ступенем соціальної адаптованості людини, а отже мають вплив на емоційну стабільність.

Проблема адаптованості студентів художніх спеціальностей тісно пов'язана із запитами їх у суспільстві, громадським інтересом до культури та мистецтва, його адекватним сприйняттям, позитивним суспільним тонутом у ставленні до митців та результатів їх творчості.

Згідно теорії мотивації А. Маслоу людська поведінка визначається широким спектром потреб. І, першочерговим постає задоволення більш насущних – фізіологічних потреб (їжа, вода, житло), а більш високі, індивідуальні запити – тобто потреби у творчості та продуктах мистецтва і культури, потреби у самовираженні та самореалізації, виникають і задовольняються у визначеній ієрархії. Так хоча б часткове задоволення потреб найнижчого рівня спонукатиме людину до руху у задоволенні наступного рівня ієрархії. Отже, при негараздах на найнижчому – фізіологічному рівні, на який впливає і економічна нестабільність, у суспільстві, відбувається зниження потреб духовного і культурного напрямку.

У післякризовий період спаду виробництва, відбувається жорстка економія коштів, культура, наука та освіта практично не мають доходів, в Україні відбувається скорочення видатків бюджету на соціально-культурні заходи. Так, як проблеми мистецтва і культури залишаються другорядними в порівнянні з економічними та політичними питаннями, молодь, що задіяна у даній сфері стикається із значними труднощами в адаптації. Недостатнє фінансування культури та мистецтва негативно впливає на самореалізацію творчої молоді в суспільстві. За методологією МОП (Міжнародна організація праці) найвищий рівень безробіття в Україні спостерігається саме серед молоді у віковій групі 15-24 років, тобто в основному захоплює період зрілої юності і становить 17,8% відповідно до кількості економічно активного населення даної вікової групи [14]. Як наслідок незатребуваність молоді в суспільстві на початку свідомого суспільного життя і працевлаштування загрожує негативними наслідками, в результаті яких адаптація молоді знижується, натомість підвищується тенденція до тривалого безробіття та деструктивних змін у поведінці. Це постає одним з основних бар'єрів на шляху професійного становлення і реалізації творчої молоді.

Всі ці фактори рівня розвитку суспільства різними шляхами впливають на емоційну стабільність, економічний статок і благополуччя особистості. Адже емоційна стабільність людини залежить від психічної діяльності, про що в свій час говорив І. Сеченов. Він довів, що психічна діяльність не є іманентною, а завжди зумовлюється матеріальними чинниками – подразниками нервових закінчень [17]. Безпосередній вплив на емоційну стабільність творчої особистості проявляється в реалізації її творчих ідей в художньо-культурній (мистецькій) та естетичній діяльності. Ця діяльність проявляється як професійне становлення, самовизначення і самореалізація через адекватне сприйняття соціумом. Усе це сприяє збільшенню або зменшенню можливості індивідуального та, у свою чергу, колективного розвитку особистості, рівень її самореалізації та благополуччя. Передусім людина отримує емоційне задоволення та адекватні матеріальні ресурси тоді, коли її особисті індивідуальні цінності співпадають з колективними цінностями і доповнюють їх. Сучасне суспільство, з притаманними йому ознаками індивідуалізму, сприяє утворенню розбіжностей між реальними потребами творчої особистості, її навичками, діяльністю, та між існуючими декларованими цінностями, які потребує суспільство.

Результати дослідження Л. Виготського свідчать про те, що поведінка є нічим іншим, як процесом врівноваження організму із навколишньою дійсністю, що, в свою чергу, вказує на те, що чим складніші процеси врівноваження, тим складніше проходить процес адаптованості особистості у суспільстві. У творчій людини виникає потреба не тільки в емоційній рівновазі, а й у творчій реалізації. В цьому випадку мистецтво є для особистості засобом емоційної рівноваги і, як наслідок, – емоційної стабільності в критичних моментах [4]. Досить своєрідне ставлення художника до зовнішнього світу полягає в тому, що зовнішній світ є для нього не тільки як арена, де вирують пристрасті, а в першу чергу – як стимул творчої фантазії. Все що відбувається навколо художника, є стимулом пізнання і бажання вираження свого внутрішнього світу та емоцій назовні [12, с.117]. За дослідженнями Я. Гетцеля, студенти художніх спеціальностей, на відміну від студентів інших спеціальностей, менше орієнтовані на економічні та соціальні

цінності, але більше – на естетичні. Стосовно соціальної адаптації художники більш відчужені, менш товариські, вони менше слідують в своїй поведінці загальноприйнятим нормам. Вони інтроспективні, мрійливіші, радикальніші в своїй поведінці [15, с. 107]. Майбутні живописці є меншими конформістами, вони більш довірливі, менше досвідчені в соціальному плані, ніж студенти інших відділень. Більш впевненими у собі й владними, ніж їх однолітки, виявились жінки-художниці. Відмічено також різницю в системі цінностей студентів різної художньої спеціалізації. «Вільні художники», на відміну від дизайнерів і художників реклами, перш за все орієнтовані на естетичні цінності, потім – на матеріальні і лише в останню чергу – на соціальні [9].

Якщо слідувати теорії розвитку, то особистість у процесі соціальної адаптації проходить різні стадії творчого росту, що в свою чергу сприяє формуванню різних видів діяльності, навіть якщо ця діяльність не є основною. Особистість з перших днів життя проявляє себе у першу чергу як споглядач, потім – слухач і, нарешті, як творець. Соціальна адаптація взаємопов'язана з творчістю. Так, у процесі соціалізації, незалежно від людини, відбувається перетворення зовнішнього у внутрішнє, так звана інтеріоризація – перетворення соціального в індивідуальне. У процесі ж творчої діяльності виникає екстеріоризація, тобто перетворення внутрішнього в зовнішнє [1, с.240]. Цей процес виникає тоді, коли особистість підсвідомо опрацьовує весь набутий протягом свідомого життя матеріал і намагається створити щось нове. Досить висока гострота сприйняття і сила емоційної чуйності надто впливають на творчий процес художника. Сприйняття глядача, похвала чи різка критика можуть змінити погляд художника на власну роботу. Вони можуть як збагатити творчий процес, так і викривити чи обірвати його. Гостре сприйняття критики досить сильно впливає на емоційну стабільність художньої особистості, яка, залежно від сили свого характеру, підкорюється критиці й ставить перед собою нові завдання, або, протестуючи, гостріше вирішує колишні [3, с.244]. Так, доктором технічних наук В. Налімовим був проведений певний аналіз в області живопису щодо ставлення звичайних людей, не естетів, до творів мистецтва [15]. Зроблені висновки свідчать про те, що для різних демографічних і соціальних груп, де виділяються особистості типової структури та розвитку, властиве формування цілком різних смаків і різної потреби у спогляданні художніх творів. Особистість, не зважаючи на свою неповторність, в чомусь знаходить схожість з іншими особистостями і входить з ними в різні соціально-демографічні групи. Люди, що тісно пов'язані між собою у групах, переважно мають і спільний культурно-освітній рівень та смаки, структуру інтелекту, психіку і характер. За спостереженнями В. Налімова, більш емоційно сприймають твори мистецтва творчі працівники, молоді вчені та жінки; більш суворі геометричні форми і чисті кольори до вподоби техникам; безасоціативний малюнок мало приваблює гуманітаріїв, які зазвичай шукають хоча б ілюзію предметності, проте ним захоплюються фізики та математики, яким до вподоби складні й заплутані композиції; біологи негативно реагують коли зображення є протиприродним і надають перевагу природним формам і кольорам [17]. Так як художнє мистецтво є формою підсвідомого впливу на реципієнта, то

сприйняття твору корелює із сприйняттям або не сприйняттям автора у суспільстві і, як наслідок, сприяє чи навпаки – не сприяє адаптації художника.

Питання емоційної стабільності як умови соціальної адаптованості повністю не розкрито, оскільки не існує одностайної точки зору стосовно ролі емоційної стабільності і впливу її на соціальну адаптованість особистості. Багато вчених висловлюють припущення, що обдарованість та креативність знаходиться на межі між нормою і патологією [1, с.236]. З однієї сторони, обдарованість може реалізуватись досить специфічно – в емоційному збудженні, безпосередній поведінці, почутті емпатії. Відомо, що досить багато емоційно нестабільних людей створювали геніальні твори, які визнавалися суспільством як шедеври [7, с.86-102]. Так, за дослідженнями Ч. Ломброзо, виявлено що геніальність творів емоційно нестабільних людей виявляється в тому, що особистість виходить за межі здорового глузду і створює такі химерні образи, на створення яких не наважилася б здорова, емоційно стабільна особистість, визнавши їх нелогічними й безглуздими. Емоційна нестабільність, хвилювання чи стрес викликають збудження нервової системи й бажання виходу емоційної енергії через мистецтво. Ч. Ломброзо висуває версію що мистецтво може сприяти деструктивній поведінці, розвитку душевних хвороб і навіть викликати їх, якщо в людини існує нав'язлива ідея і результат декількаразової реалізації якої не задовольняє особистість повною мірою [9]. Емоційна вразливість творчих людей сприяє виникненню ще однієї з проблем, на яку слід звернути увагу, – це застосування наркотичних стимуляторів для посилення натхнення, або як метод зняття емоційної напруги чи як наслідок невизнання суспільством продуктів творчості особистості. Проблема полягає ще й у тому, що суспільство поблажливо ставиться до вживання творчими людьми алкоголю, вважаючи це нормою, методом стимулювання чи сприяння створенню геніального продукту. В процесі сильного занурення у творчість, особистість свідомо позбавляє себе правильного способу життя, відпочинку і сну, намагаючись збільшити час творчості. Як наслідок цього – перевтома, сильне емоційне збудження, безсоння, що підсилюється напругою всіх фізичних сил. Для зняття емоційної напруги часто використовуються наркотичні речовини, переважно алкоголь. Для стимулювання фантазії і образного бачення творча молодь часто використовує марихуану чи інші галюциногенні наркотичні речовини, що є проблемою для суспільства і потребує розробки методів профілактики.

З іншої сторони, одна з головних властивостей творчої особистості – це розвиток образного мислення, відсутність надмірного внутрішнього контролю і свобода проявів. Отже затребуваність та використання даних здібностей, у суспільстві, сприятиме вирішенню проблеми адаптованості творчої молоді і сприятиме подоланню наслідків економічної кризи, оскільки особливого значення набуває пошук нових шляхів стабілізації економіки та відтворення виробництва. Так як однією з причин різкого сповільнення темпів виробництва, підчас економічної кризи, було саме несвоєчасна здатність адаптуватися до швидких змін зовнішнього середовища і несвоєчасне врахування змінних умов і методів господарювання, тому сприяння вирішення даного питання буде залучення у цей процес креативної, творчої молоді. Адже, творча людина є багатогранною особистістю, в якій є феномен творчої багатомірності. Її світогляд

не обмежується образно логічним аспектом мислення, а передбачає вихід за межі рольових установок особистості, вміння дистанціюватися від ситуації і створювати нові умови для досягнення головних цілей. У творчих особистостей досить сильно розвинутий пошуковий механізм, мотивація і цікавість [6]. В сучасному діловому світі творчий підхід і конкурентоспроможність нероздільні так як інновація. Адже саме інновація являється результатом творчого процесу і інтелектуальної дії особистості.

На даний час тема адаптації і залучення потенціалу творчої молоді у суспільстві є актуальною і в Європі [14]. На Заході залучення творчої молоді у всі сфери виробництва набуває полярності, так як задіяння у виробництві творчості, креативності і інновацій у поєднанні з розвитком технологічного процесу сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємств, пошуку і створенню нових ідей для економічного зростання і розвитку компаній, збільшенню їх обороту, досягненню ними більшого успіху. Засвоєння зарубіжного досвіду в Україні, з приводу цієї проблеми, і напрацювання власного, сприятиме вирішенню багатьох питань, що стосуються адаптації творчої молоді у суспільстві. Адже взаємозв'язок між рівнем емоційної стабільності й адаптованості особистості в суспільстві пов'язаний із вибором стилю її життя, креативністю, впливом рівня особистісної творчої обдарованості, утворенням системи позитивних ціннісних орієнтацій та «Я-концепції», які в свою чергу впливають на результат розвитку художньої культури особистості й рівня її зрілості та гармонійності, а отже, – на особистісне й професійне самовизначення й соціальну адаптованість.

Спробуємо підвести підсумки презентованого матеріалу. Передусім результати дослідження вказують на певний взаємозв'язок між психічним станом людини, її емоційною стабільністю й зовнішніми проявами її діяльності, які, в свою чергу пов'язані із соціальною адаптованістю. Пришвидшення динаміки суспільних процесів, постійна зміна соціально-економічних та політичних сфер сучасного життя, вимагають пошуку та інтенсивної розробки, розвитку й використання нових систем і заходів, спрямованих на дослідження впливу емоційної стабільності на рівень соціальної адаптованості особистості.

### **Література**

1. Ананьев Б.Г. Задачи психологии искусства / Художественное творчество. – Л., 1982. – С.236-242.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991. – 208 с.
3. Волков Н. Процесс изобразительного творчества и проблема «обратных связей» / Содружество наук и тайны творчества. – М., 1968. – С.234-254.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. – М., 2001. – 480 с.
5. Дьяченко М.И. Психология высшей школы. – Минск : 2006. – 416 с.
6. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. - СПб., 2009. – 448 с.
7. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – М., 1995. – 330 с.
8. Мудрик А.В. Социализация и «смутное время». – М., 1991. – 80 с.

9. Нагибина Н.Л. Психология искусства: типологический подход.– М., 2005.– 240 с.
10. Немов Р.С. Психология образования. – М., 2001. – 496 с.
11. Петровский А.В. Развитие личности и проблема ведущей деятельности / – Вопр. психологии. – 1987. – № 1. – С.15-27.
12. Ранк О. Миф о рождении героя. – М., 1997. – 132 с.
13. Реан А.А. Социальная педагогическая психология. – СПб., 1999. – 463 с.
14. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання [Ел. рес.: режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>]
15. Рождественская Н.В. Проблемы и поиски в изучении художественных способностей \ Художественное творчество. – Л., 1983. – С.105-122.
16. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Т. II. – М., 1989. – 328 с.
17. Салаямон Л.О. физиологии эмоционально-эстетических процессов \ Содружество наук и тайны творчества. – М., 1968. – С.286-326.

*In the article specific character of influence of the emotional stability on the social adaptability of a personality in the mature youth period was analyzed. Determined interconnection of the emotional stability and the social adaptability was transformed into the context of creative realization of a personality in an artistic activity.*

**Key words:** *emotional firmness, emotional stability, social adaptability, artistic activity, creative realization.*

*В статье проанализировано специфику влияния эмоциональной стабильности на социальную адаптированность личности в период зрелой юности. Обнаруженная взаимосвязь эмоциональной стабильности и социальной адаптированности трансформирована в контекст творческой реализации личности в художественной деятельности.*

**Ключевые слова:** *эмоциональная стойкость, эмоциональная стабильность, социальная адаптированность, художественная деятельность, творческая реализация.*

**Л.Є. Просандєєва**

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОГО «Я» ПІДЛІТКА**

*У статті висвітлюється результати експериментального дослідження психологічних особливостей розвитку ціннісного «Я» підлітка, що здійснювалось у процесі реалізації основних концептуальних положень розвитку самоцінності особистості: автономізації – соціалізації власного «Я» особистості та обумовленість самореалізації самоцінності особистості різними стратегіями її поведінки.*

**Ключові слова:** *самоцінність особистості, генезис самоцінності особистості підлітка, ціннісне «Я» особистості.*

Проблема самоцінності особистості, її природи, структури, як вузлова центральна проблема дорослішання людини, особливостей її розвитку,